

KRONIKKUR

Vit hava øll rætt til at trívast seksuelt

Birita Lamhauge Jóansdóttir

Sexologi verður í vísindahøpi ofta søgð at vera heimsins elsta og mest granskaða vísindagrein og eisini tað fakøki, ið ofta er truplast, at hava við at gera. Sexologi er ein tvørgrein, sum í høvuðsheitum fevnir um læknafrøði, sálarfrøði, sjúkrarøktarfrøði, heilsufrøði, námsfrøði, samfelagsfrøði, heimspeki, mannfrøði, søgufrøði og gudfrøði. Og sum við øllum øðrum vísindagreinum, eru tað granskarar, ið hava slóða fyri og ment sexologiina til tað støðið, hon er á í dag. Og sum við øllum øðrum vísindagreinum, krevur sexologiin og sexologisku evnini eina holla fakliga vitan og sakliga tilgongd og viðferð. Tí er tað bæði harmiligt og ørkymlandi at uppliva, hvussu sexologisk evnir, so sum eitt nú fosturtøka, javnstøða, kynsleiklutir, ST-tilmælir, barsil, LGBT-viðurskifti og seksualundirvísingin í fólkskúlanum í almenna rúminum av mongum vera tilvildarliga og ósakliga viðgjørd. Bráðliga tykist tað vera fakliga "í lagi", at blanda átrúna og etikk og brúka ósaklig uppáhald um menniskjaligar sannleikar sum argumentasjón fyri, hvat menniskjan er og ikki er fyri ein stødd. Bráðliga tykist tað vera fakliga "í lagi", at kroysta persónligan hugburð niður yvir onnur um, hvussu tey skula liva og leikast. Og bráðliga tykist tað vera fakliga "í lagi", at brúka tað, ein persónliga "heldur" og "meinar" ella "trýr uppá" sum argument fyri, hvat er vanligt og hvat er sjúkt.

Sex er eitt – seksualitetur nakað annað

Sex og seksualitetur eru tætt knýtt hvør at øðrum, men tey hava hvørki sama málsliga týðning ella vísa til sama innihald. Sex vísir í fyrstu atløgu til kyn og umfatar mentala og kropsliga atferð í samband við kynslív. Sexualitetur hinvegin, er eitt breitt og vítt fevnandi hugtak og í fyrstu atløgu ein náttúruligur partur av, at vera menniskja. Sexualiteturin umfatar sálarligar bygnaðir, ið sum útgangsstøðið, kunna mennast og broytast alt lívið og sexualiteturin kemur til sjóndar í samband við fantasi,

girnd, njótilsi, kenslur, vælveru, nærleika, erotikk, parløg, kynsleiklutir, nøring og kynsliga atferð og *orientering*. Eisini er sexualiteturin ávirkaður av lívfrøðiligum, sálarfrøðiligum, sosialum, búskaparligum, mentanarligum, rættarligum, søguligum, átrúnaðarligum, andaligum og politiskum viðurskiftum og samspælinum teirra millum. Sexualiteturin kann eisini bera brek og fara av kós og vera til skaða fyri ein sjálvan og onnur. Tá er talan um sjúk seksuelt frávík og eru tað til hesi gjørd altjóða leiðbeiningar og viðgerðar tilmælir.

Hugtakið homoseksualitetur varð ikki alment fyrr enn í 17-öld

Nógvar eru meiningarnar um homoseksualitet. Eitt nú tykist tað vera ein almenn misskiljing, at homoseksualitetur millum menniskju hevur eina náttúruliga forkláring, tí fyrbrigdi er eisini at finna millum djór. Fortreytin fyri homoseksualitet er, at har framm-anundan er ein sexualitetur. Men djór hava ikki ein sexualitet og kunna tí ongantíð vera ella blíva homoseksuell. Djór eru djór og nørast sum djór. Harafrat er sjálvt heitið homoseksualitetur eitt eftirgjørt hugtak, ið stakk seg upp í 1800-talinum og hevði til endamáls, at lýsa sjúkuveyðkennini hjá tí fátali av monnum, ið høvdu fingið sum lagnu, bert at hava seksu-ellan tokka til men. Hóast atferðin søguliga bæði er at finna í gamla Hellas og Rómarikinum, var homoseksualitetur als ikki til fyri 17 öld, soleiðis sum vit vísindaliga og samfelagsliga skilja hugtakið í vesturheiminum í dag.

Ein onnur misskiljing tykist ofta vera, at homoseksualitetur, tí hann ikki er vanligur, má vera sjúka. Vanligt er bert tað, flest fólk eru ella gera, og tað hevur einki at gera við, at tað óvanliga tí má vera sjúkt. Homoseksualitetur er hvørki í læknaeligum ella sálarfrøðiligum høpi ein sjúka ella eitt sálarligt frávík. Amerikanska diagnosuskipanin DSM-5, tók alment homoseksualitet burturúr í nýggjastu útgávu síni í 2013 og í Evropeisku skipanini ICD-10, stendur greitt, at kynslig *orientering* í sær sjálvum ikki er ein sjúka. Tað er tí bæði fakliga og vísindaliga skeivt, at halda uppá nakað annað.

Ein onnur misskiljing er ofta, at um ein er homoseksuellur er tað tí, at ein er føddur homoseksuellur. Men líka so lítið, sum tað er funnin nøkur heteroseksuell ílega er tað heldur ikki funnin nøkur homoseksuell ílega. Tað eru funnin ein rúgva av kromosomum og alt eftir hvussu hesar samansetingar eru

og í samspæl við ílegurnar annars og aðrar lívfrøðiligar, sálarligar og sosialar umstøður, eru tað summi, sum *eru* homoseksuell, summi sum *blíva* ella *velja* at vera tað og summi, sum fara *frá* tí aftur.

Eisini eru tað fólk, ið alt sitt lív hava liva í heteroseksuellaum parlagið, sum um 40 ára aldur flyta seg yvir í eitt homoseksuelt parlag. Oftani eru tey kvinnur og tær siga seg hvørki vera homoseksuellar ella biseksuellar. Tær eru bara tilvildarliga fagnar fyri einari kvinnu og árinu á baki og persónleikin hevur kanska gjørt, at tær nú í lívinum finna seg betur til rættis í parlagið við einum við sama kyni.

Fólkaskúlin og seksualundirvísingin

Í Føroyum kann ikki siggjast burtur frá, at sexualitetur og seksualfrálæra kunna vera sera viðkvom at fyrihalda seg til og hava við at gera, bæði hjá næmingum og hjá lærarum, og tað ber illa til at tosa

inum WHO, er tann menniskjaligi sexualiteturin altíð samansettur av lívfrøðiligum, sálarfrøðiligum og sosialum umstøðum, hann er altíð er í samspæl við *tíð* og *stað* og í fyrstu atløgu eitt *jaligt* heilsufyrbrigdi, heldur enn bert *frávera* av sjúku. Seksuellur trivnaður og seksuelt frælsi er sambært altjóða sáttmálum ein *mannarættur* og góð seksuell heilsa er sambært WHO ein grundleggjandi og lívsneyðugur partur av, at vera menniskja.

At upplýsa skynsamiliga

Fólkaskúlin er einasti almenni stovnur í landinum, ið hevur kravda skyldu at upplýsa um sexualitet. Fólkaskúlalógin sigur tó einki um tímatal, flokstrin, innan hvørja lærugrein seksualfrálæran skal vera givin ella á hvønn hátt, hon skal skipast. Men í mun til føroyska dansin, heimildar lógin ikki foreldrunum, at taka børnin úr seksualundirvísingin og er hon sostatt nakað øll børn í føroyska

og ungum neyðugu vitanina og førleikarnar, soleiðis at tey kunna menna seg til ábyrgdarfull og tolynt vaksin, bæði móti sær sjálvum og hvør øðrum. Tað er tó upp til skúlnarar sjálvar, at fyrihalda seg til og praktisera seksualupplýsingarskylduna. Tí er tað eisini sera ymiskt frá skúla til skúla, hvussu nógv seksualfrálæran verður raðfest og hvørja vitan og frálæru næmingar runt um í Føroyum fáa. Eitt hugskot hevði kanska verið, at skúlarnir fingi sett í verk eina gjøgnumhugsaða og væl skipaða heildarætlan, ið bæði tekur atlit fyri at geva næmingunum ta frálæru, teimum tørvar og hava rætt til - og lærarunum teir førleikar og tað tilfar, teimum tørvar og hava rætt til.

Føroyar í norðurlenskum høpi

Heimshellsustovnurin WHO er undir ST og av tí at Føroyar ikki eru ein sjálvstøðug tjóð, kunna Føroyar hvørki vera limir í ST ella WHO. Danmark er limur bæði í ST og WHO og allir altjóða sáttmálar, ið Danmark viðtekur, eru eisini galdandi fyri Føroyar uttan so, at tað beinleiðis stendur í sáttmálanum, at hann ikki er tað. Men við heimastýrslóginu, kann eingin altjóða sáttmáli, hóast hann er samtyktur í Danmark galda í Føroyum, fyrr enn hann er samtyktur av føroyskum myndugleikum.

Føroyar eru enn partur av danska kongaríkinum og danskari lóggávu. Føroyar eru partur av norðurlondum og norðurlenskum samstarvið. Føroyar samanbera seg við Danmark og hini norðurlondini. Danmark og hini norðurlondini, eru limir í ST og hava bundið seg til at fylgja altjóða heilsu leiðbeiningunum hjá WHO, ið undirskilt eisini umfatar at virka fyri góðari seksuellari heilsu.

Tí vildi tað veri náttúruligt, at Føroyar eisini samanbera seg við og samstarvar við Danmark og hini norðurlondini í samband við politisk mál og fakøki, ið hava við sexologisk viðurskifti at gera og har tað hevur týðning, at tryggja borgarunum síni seksuella rættindi, góða seksuella heilsu og góðan seksuella trivna.

Týðningarmikið, men viðbreki evni

Evnir, ið snúgva seg um sexualitet eru viðbrekin at viðgera. Tey eru allastaðni og tað hevur tí serliga stóran týðning, at fakkfólk, politikarar og øll vit onnur, bæði í kjaki og tá avgerðir vera tiknar, ansa eftir ikki at blanda saman vísind, mannarættindi og etikk við persónligar sannføringar og átrúna.

Vit hava øll ein sexualitet og rætt til at trívast seksuelt – uttan mun til hvat vit persónliga »halda«, »meina« ella »trúgva«!

Birita Lamhauge Jóansdóttir

um og viðgera sexologisk evnir, uttan onkursvegna eisini at skula fyrihalda seg til sín egnu sexualitet og sexualitetin hjá øðrum.

Eisini er tað føroyska málið kanska eitt haft um beinini í frálæruni. Tað kann vera órimiliga *trupult*, *torført* og *torskilt*, at samskifta um kyn og sexualitet á føroyskum. Málið er her serliga fátækt og enntá í orðabókini beinleiðis skeivt og innihaldsliga misvísandi. Eisini eru málburðir og orð oftani annaðhvørt "fordanskað" og yvirdrivin klinisk og hátíðarlig ella tey eru ófantaliga fúl, pínlig og barnslig. Tað manglar í føroyska málinum veruliga eitt vanligt gerandis "seksuelt mál", soleiðis at til ber sinnliga og virðiliga at samskifta um kyn og sexualitet á føroyskum.

Øll menniskju hava vit tó ein sexualitet og øll menniskju eru seksuellar verur. Børn hava ein sexualitet, ung hava ein sexualitet, vaksin hava ein sexualitet og eldri hava ein sexualitet og sexualiteturin kemur sum oftast til sjóndar í sambandinum millum menniskju.

Sambært heimshellsustovn-

skúlanum hava rætt til og krav uppá.

Sum er, liggur seksualundirvísingin í námsætlanini undir lærugreinini lívfrøði og er avmarka til 8. flokstrin. Evnini í vera gjøgnumgingin eru í høvuðsheitum; munurin á monnum og kvinnum, barnsburður, kynssjúkur og fyrirbyrging. Hóast bæði fólkaskúlalógin og námsætlanin gevur pláss fyri einari rúmligari, fjølbroyttari og meira tvørfakligari seksualundirvísing á øllum flokssstigum, virkar tilgongdin til hugtakið "seksualupplýsing" sambært námsætlanina bert vald at vera lívfrøðilig, kynslig og praktisk.

Í londunum rundan um okkum verður hinvegin stórir dentur lagdur á, at seksualundirvísingin eisini tekur hædd fyri sálarligu og sosialu viðurskiftunum av sexualitetinum í undirvísingin, at kyn og sexualitetur altíð er í samspæl millum hesi og at øll hava rætt til at trívast seksuelt og til eina góða seksuella heilsu.

Av tí, at øll børn í Føroyum ganga í skúla hevur fólkaskúlin møguleikan at gera stóran mun, tá tað snýr seg um at geva børnum